

Иван Котев

ТУРУНЦУЛА КАРАВЛАШКИ ВО ЕПСКАТА НАРОДНА ПЕСНА ОД СТРУМИЧКО

Меѓу мноштвото ликови кои македонската народна песна ги отргна од заборавот на вековите го среќаваме и ликот на еден досега неспомнуван јунак. Станува збор за Турунцула Каравлашки, лик кој според своето однесување, држење и јунаштво е близок до нашите најголеми јунаци - Марко Крале, Болен Дојчин, Секула Детенце и други.

Не е тоа никаква маргинализација на човекот и јунакот Турунцула. Тоа се должи, пред сè на фактот дека за него досега има објавено сосема мал број песни. Факт е дека досега за Турунцула запишале и објавиле само Верковиќ¹ и Шапкарев.² и тоа по една песна, а во поново време Илија Здравев и Тома Батев³, една лирска песна запишана во далечната 1941 година од П.Коледаров⁴ и десет епски песни запишани од авторот на овие редови во периодот од 1970 до 2000 година.⁵

Фактот дека, во доста обемната литература што ја консултирав, освен посочените песни не сретнав ниту една песна за Турунцула, ми дава за право да констатирам дека Турунцула го познава само македонската епска народна песна, особено во Струмица. Тоа го тврдам затоа што и запишаните и објавени од Верковиќ и Шапкарев песни има можност да потекнуваат од Струмичко, особено кога знаеме дека при собирањето материјали тие често користеле свои луѓе од цела Македонија - учители, попови и други писмени луѓе кои за одредена материјална накнада им испраќале песни и други фолклорни и не само фолклорни материјали.

Од сознанијата со кои располагаам, песни за Турунцула нема ни на влашки јазик.

Кој е Турунцула? Каде живеел? Во кое време?

Не знаеме. Досега не сум сретнал пишувани податоци. Во секој случај Турунцула е епски лик извајан и опеан во времето кога се создавани и другите епски ликови. Дури има обиди да се спори за автентичноста

¹ Стефан И.Верковиќ, Македонски народни умотворби, книга втора, ТРАПЕЗАРСКИ ПЕСНИ, Скопје, 1985, с.66.

² Кузман А. Шапкарев, Сборник од български народни умотворения, том втори, Песни из политическия живот, София, 1969, с.165.

³ Институт за фолклор "Марко Цепенков" - Скопје, Македонски народни песни од Кукушко, приредил Д-р Трпко Бицевски, Скопје, 1989, с.48 и 56.

⁴ Институт за фолклор "Марко Цепенков" - Скопје, Македонски народни песни од Драмско, приредил Д-р Трпко Бицевски, Скопје, 1995, с.17.

⁵ Дел од овие песни се наоѓаат во фонотеката на Институтот за фолклор во Скопје, а дел ги чувам во личната фонотека.

на името Турунцула. Во никој случај не можам да го прифатам тврдењето на Д-р Трпко Бицевски според кое името " Турунцула Каравлашки ... е вметнато современо име од поновата историја, што се однесува на името на Александар Турунцев кој дејствувал против Турците во почетокот на овој век..."⁶ Ако е така, што со песната (Женидбата на Турунцула) запишана од Стефан Верковиќ во половината на 19. век?⁷ Што со песната "Турундџија си граби невеста"⁸ запишана и објавена од Кузман Шапкарев во втората половина на XIX век? Тогаш не дејствувал Александар Турунцев. Да не е, можеби, обратно?

Сите досега објавени и запишани а необјавени песни за Турунцула Каравлашки тематски можеме да ги поделиме во две групи:

1. Во првата група се песните со мотив јуначка женидба. Без исклучок, во сите песни од оваа група се пее за женидба на Турунцула со грабење на невеста.

2. Втората група ја сочинува една песна во која се пее за борбата на Турунцула со Арап Али - бег.

Сите десет песни што се предмет на моето излагање ги имам снимено на магнетофонска лента. Тие се уште се пеат, значи дека се актуелни, а што е најбитно, информаторите не се познаваат еден со друг и изворите од кои ја слушале песната се различни. Тоа значи дека песните за овој епски јунак се сакани меѓу обичниот човек и се пеат од Ново Село до Баница, две села на два различни краја од богатата Струмичка котлина.

Кога сме кај Струмичката котлина, да го потенцираме фактот дека овде имало значителен број Власи, но почнувајќи од половината на минатиот век се иселиле и тоа во најголем број во соседна Република Грција. За значителното присуство на Власите во Струмичко сведочат и одреден број топоними како што се "Влашки гроб", "Влашки колиби" и други.

Репрезент на првата група песни е песната "Турунцула, каравлашки капетан" запишана 1970 година во село Босилово, Струмичко.⁹ Во песната се пее за женидбата на Турунцула. Интересен е податокот дека во оваа песна јунакот, покрај презимето Каравлашки, се нарекува и Каракапетанџија, а во една друга варијанта се наречува капетан. За женидбата на јунакот, во овој случај, најангажирана е неговата мајка. Со оглед на фактот дека Турунцула

... нигде мома, гиди ле, не ареса,
нигде, мома, гиди ле, не бендиса -

⁶ Институт за фолклор "Марко Цепенков" - Скопје, Македонски народни песни од Кукушко, приредил Д-р Трпко Бицевски, Скопје, 1989, с.182.

⁷ Стефан И. Верковиќ, исто, с.66, песна бр. 22.

⁸ Кузман А. Шапкарев, исто, с.165, песна бр. 345.

⁹ Песната е снимена на 13.01.1970 год. во с.Босилово од Цона Зимбакова.

тргнала од село во село, од град во град, да бара девојка спроти својот син. Бидејќи на овие простори не нашла девојка според Турунцула, таа отишла подалеку:

Та си ојде, ле, у Будима града,
там намери, гиди ле, мома премудро;
мома премудро, ле, Димовата ќерка,
Димовата ќерка, ле, Димо Чукундаро.

Таа се враќа во "... своите двори" и го информира својот син дека нашла девојка каква што барала, но многу на далеку, во Будим. Освен тоа, девојката е армасана и свадбата е многу блиску.

Тогаш Турунцула ја замолил својата мајка:

- Ја извади, мајко ле, коња бедевија,
префрли му, гиди ле, мишинли дисаги!

Едното окно од дисагите го наполниле со "... ж`лти турски лири, а другото бели меџидии." Вака богато опремен, Турунцула стигнал во Будим на самиот ден на свадбата. Служејќи се со итрина, Турунцула успеал да ја грабне невестата од пред очите на сите сватови и роднини:

Разигра си Турунцула,
разигра си, гиди ле, којна бедевија -
на една страна фрла бели меџидии,
на другата, гиди ле, ж`лти турски лири.

Сите се наведнале да собираат од штедро фрлените пари, дури се пореметил обичајот за рака целивање. Турунцула гордо вјавал во разиграниот коњ. Тогаш:

Та се сагна младата невеста,
и на Турунцула, ле, рака да целива.
Та ја фана Турунцула,
та ја фана, гиди ле, за десната рака,
та ја фрли, гиди ле, на којно зад него.

Следува финалето:

И удри на којно мамузи:
- Рипај, којну, бегај ле, бегај да бегаме,
срипај, којну, гиди ле, Димовите порти!

Овој мотив е широко расоространет во нашата епска народна песна.¹⁰ Со грабење се женеле многу јунаци, меѓу кои Марко Крале, Болен Дојчин, Секула Детенце и др.

Во една друга варијанта Турунцула сам си бара девојка.¹¹ Ја наоѓа пак во Будим, но таа му кажува дека е "... млада годеница" и дека во недела ќе прави свадба на која го кани и нашиот јунак.

Во овој мал циклус песни има и митолошки елементи, наслојки од најдалекото минато. Коњот на нашите епски јунаци не е обичен коњ. Тој е и другар и советник на својот стопан. Колку пати Шарец го спасува Марко

¹⁰ Миладиновци, исто, песна бр.147 с.209; Кузман А. Шапкарев, исто, песна бр.430,с.462.

¹¹ Песната е запишана на 02.04.1970 год. во Ново Село, Струмичко, а ја пеел Ванчо Чолаков.

Крале! Како помага на Секула Детенце, на Болен Дојчин, на Турунцула. Тој е драгоцен пријател и затоа јунакот секогаш со почит се однесува кон својот четириножен пријател. Во овие песни коњот не е животно, туку член на јуначкото семејство. Тој однос кон коњот има сериозна историска подлога. Доаѓа од времето кога коњот играл главна улога во севкупниот, а особено во воениот живот на луѓето.¹²

Во варијантата запишана во с. Секирник, Струмичко,¹³ Турунцула го среќаваме во одбрано друштво:

Се собрале, гиди, се набрале,
се краљове, гиди, се банове.
Меѓу ниска ј млади Турунцула,
Турунцула, гиди, Каравлашки,
Каравлашки, гиди, капетана.

Додека сите јадат и се веселат, Турунцула нема мира, замислен е и гледа во земјата:

Се надолу гледа, се си мисле,
испаднал си, гиди, вонка на двори
и сас Сл`нце, гиди, збор чинуве:
- Еј ти Сл`нце, мој другарју!
ного одеш, ного гледиш,
даљ го виде негде мојто либе,
мојто либе, гиди, Ангелина?
Чудо стана, Сл`нце да продума:
- Турунцула, гиди, Каравлашки,
твојто либе, гиди, ного на далеку -
дури Влашко, гиди, Каравлашко,
Каравлашко, гиди, ва Будима града!

Потоа следува поентата. Со помош на коњот кој има митска сила, Турунцула ја грабнува невестата, се враќа дома и прави голема свадба.

Грабењето девојка како начин да се дојде до жена не е специфика само на нашето поднебје и на нашите епски јунаци. И не само на нив. Во дамнешните времиња до жена со грабење доаѓале припадниците на Грците, Германците, Литванците...¹⁴ Да спомнеме само дека грчката и римската митологија изобилуваат со митови во кои се раскажува за грабење девојки, па и мажени жени, чиновници што имале далекусешни последици за актерите во овие збиднувања. Да го спомнеме само фактот дека, поради грабнувањето на една жена, Елена, се води долгогодишната Тројанска војна, подржувана и разгорувана и од боговите чиј краен

¹² Иван Бурин, Българската народна поезия, Българско народно творчество, Юнашки песни, София, 1961, с. 5 - 97.

¹³ Песната е запишана на 30.11.1971 год. во с.Секирник. Пеела Ташка Панајотова од Секирник.

¹⁴ К.Кадлец, Првобитно словенско право пре Х века, Београд, 1924, с. 79.

резултат е разорувањето на Троја, бескрајните страдања на луѓето и илјадниците жртви на двете страни.¹⁵

Од првата група песни се издвојува песната Турунцула и Арап - Али бег забележана во с. Иловица.¹⁶ Во неа се пее за борбата меѓу Турунцула и Арап Али - бег. И овој мотив е познат во нашата народна епика.

Мајка му го советува Турунцула:

Еј, еј, ајде, та му вели старата му мајка:

- Те не јоди по тија турски села,

те не флевај шарени мејани,

таму има Мара мејанџика,

тја си има братче шпијонче,

ќе те предаде на Турци Анадолци!

Турунцула, како што доликува на вистински јунак, свесно оди во пресрет на опасноста. Тој е сигурен во своите можности. Изцестен од братот на Мара меанџиката, доаѓа Арап Али - бег. Откако се напиле и Арап Али - бег сметал дека Турунцула е напиен, започнала невидена борба:

Еј, еј, ајде си здробили нијни остри сабји,

си скршили тешки боздугани,

си изморили нијни брзи којна.

Еј, еј, ајде се фанали с р`це да се борат,

се борили три дни и три ношти -

од Али - бекче крвави пени течат,

од Турунцула бели пени течат.

Изморени и при крајот на силите, јунаците бараат помош од Мара меанџиката. Прв помош побарал Арапот:

Еј, еј, ајде тогај веле Арап Али - бекче:

- Помогни ми, Мара механџика,

ќе ти дадам срмена кошула!

Еј, еј, ајде тугај веле млади Турунцула:

- Помогни ми, Мара механџика,

ќе ти бидам јас верен пријател!

Мара меанџиката двапати го предала Турунцула: еднаш кога преку својот брат шпион го известила Али - бег дека Турунцула е во нејзината меана и сега, кога тој и нуди пријателство. Таа останува доследна на своето женско резонирање. Се полакомила по срмената кошула што и ја ветил Арапот:

Еј, еј, не л`је женско, па се полагала,

те си земе едно парче сабја,

пак си мана по млади Турунцула...

¹⁵ Драгослав Срејовиќ, Александар Цимермановиќ, Речник грчке и римске митологије, Београд, 1979.

¹⁶ Песната е запишана на 17.02.1970 год. во с.Иловица,Струмичко, од Мито Иванов од с.Иловица, доселен од Нова Маала,Струмичко.

Тоа го разлутило Турунцула и тој го убива Арап Али - бег, а Мара меанџиката, во стилот на Марко Крале, ја прашува:

- Дали сакаш ламба да ми светеш,
или сакаш диван да ми стоеш?

Откако се изјаснила дека сака ламба да свети, Турунцула ја завил во една рогузина и ја запалил.

Интересен е ликот на Мара меанџиката. Таа не е ниту сестра, ниту посестрима на јунакот. На прв поглед, нејзината појава е епизодна. Но, не е така. Мара меанџиката спаѓа во истиот ред епски ликови и нејзината основна карактеристика е двојното "поданство" - истовремено во светот на јунаците и во светот на нивните противници. Владетелка на меаната, таа единствено е способна да го спаси загрозениот живот на јунакот кој наидел на посилен противник од него. Во повеќето варијанти од нашиот народен јуначки епос Мара помага на противникот на јунакот, како што е случајот со Турунцула.

Арапот, Црна Арапина, како што го наречува народниот гениј е еден од најчестите ликови во нашата народна епика. Тој е оличение на злото. Со доаѓањето во нашата земја се однесува крајно автократски и насилнички: забранува да се носат алишта обоени со црвена и зелена боја (боите на животот, антитезата на црното), да се пие вино, да се прават свадби, да се градат цркви и манастири; ја сака за жена царската ќерка и така натаму. Затоа против него се борат јунаците како што се Марко Крале, Болен Дојчин, Огнен и други јунаци понекогаш дури по покана и од царот затоа што Арапинот се полакомил за царската круна. Ете зошто Арапот е инкарнација на злото, туѓа и омразена личност.¹⁷

Дали името етнички го маркира Турунцула?

Тој е епски лик со осбини својствени на големиот број епски личности од нашата народна епика: храбар, снаодлив, вешт, издржлив, особини што овозможувале да се носи со проблемите што искрснувале и со противниците кои не биле малку на број. Тој припаѓа на еден макроколектив - етнос каде јуначките квалитети соодветствуваат на народната припадност. Херојот - јунак е оној лик - знак, преку кој се распознава и осознава етничката идентичност на социјалните заедници кои ја ствараат епската традиција. Овде поведението на епскиот јунак е етнички стереотипно, соодветно на однесувањето на секој член на општеството сообразено со социјалните норми што го санкционираат тоа општество. Во таа смисла епосот е и етничка идеологија, срж на формираното етничко сознание. Затоа низ темнината на вековите до нас допира ехото на песната, тој релеј на бескрајното време, отргнувајќи ги од заборавот епските и не само епските ликови, меѓу кои и ликот на Турунцула Каравлашки.

¹⁷ Пламен Бочков, Непознатиот јунак, София, 1994, с.56-63.